

לכבוד משפחת בעלז

מתן על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

ספר דברי הימים נפתח באדם הראשון ומסתיים בהצהרת כורש, ורבים מפרקיו מופיעים גם בספרים אחרים של התנ"ך. הספר נכתב בתקופה הפרסית והינו ניסיון לכתוב מחדש את דברי ימי עם ישראל על מנת להנחיל לבני התקופה ולדורות הבאים רעיונות ועקרונות נוספים על אלה שנלמדו קודם. על מנת להבין את מטרתו ומגמותיו של הספר נרבה במהלך הלימוד בהשוואות למקורות המקבילים. השאלה הקבועה שתלווה אותנו בלימודנו היא מדוע בחר הספר לחזור על פרשיות שכבר נכתבו ואיזה מסר ייחודי נובע מחזרה זו. עיקר ענינו של הספר הוא מלכות דוד וביתו, ועשרת הפרקים הראשונים מהווים מעין מבוא למלכות דוד וסוקרים את קורות העולם עד אליו. פרקים א-ד הינם חלק ממבוא זה, הסוקר את תולדות העולם באמצעות אילנות יוחסין. במבט ראשון רשימות היחס נראות טכניות בלבד, אולם עיון בהן ילמד אותנו רבות.

1.

פרק א' מהווה מעין הקדמה למבוא לדברי הימים (פרקים א'-ט'). הפרק כולל שתי רשימות: הראשונה היא רשימת היחס של אבות האנושות מאדם עד אברהם (פס' א-כז), והרשימה השנייה כוללת את שלושת האבות ואת צאצאי אברהם ויצחק (פס' כח-נד). שתי הרשימות גם יחד ממחישות את בחירתו של הקב"ה בעם ישראל מתוך כלל האנושות. רשימות היחס כבר מופיעות בספר בראשית ומצוטטות בדברי הימים בלשון לקונית ובקיצור נמרץ. בפרק נמנים עשרה דורות מאדם עד נח, שבעים בני נח, עשרה דורות משם עד אברהם, ושבעים בני אברהם. קראו את מדרש תנחומא וחישבו על פי המדרש, מה יכולות להיות המטרות של אילן היחסים הנ"ל?

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת וישב סימן א

דבר אחר למה נתעסק הכתוב לכתוב יחוסיהם?
וכי לא היה לו להקב"ה מה שיכתוב אלא אלוף תמנע אלוף לוטן?
אלא ללמדך שמתחילת ברייתו של עולם היה הקב"ה מתעסק ומתייחס ביחוסיהו של העכו"ם שלא יהיה להן פתחון פה להודיע לבריות עקריהן ונווליהם...
ולפי שהיו כלם בני זמה פירשם הכתוב להודיע נוולם,
אבל ישראל קרבן הקב"ה וקראן חבל ונחלה וחלק שנא' (דברים לב) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, וכתוב (שמות יט) והייתם לי סגולה מכל העמים, וכתוב (ירמיה ב) ואנכי נטעתין שורק כלו זרע אמת,
ולמה נתעסק הקב"ה מתחלה ביחוסיהו של אומות העולם?
משל למלך שהיה לו מרגלית מושלכת בתוך העפר ובתוך הצרורות הוצרך המלך לפשפש בעפר ובצרורות להוציא

את המרגלית מתוכן, כשהגיע המלך למרגלית הניח את העפר ואת הצרורות ונתעסק במרגלית, כך נתעסק הקב"ה בדורות לשעבר וכללן ומניחן אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד וגו' (דברי הימים א א) וכן בעשרה דורות השניים שם ארפכשד שלח וגו' והתינוק נוטל את הספר וקורא עשרה דורות מאדם עד נח בבת אחת כשהגיע לעשרה דורות שמנח ועד אברהם כמו כן קוראם בבת אחת כשהגיע למרגליות אברהם יצחק ויעקב התחיל מתעסק בהן, לכך נסמכה פרשת אלופי בני עשו לפרשה זו.

2.

אחת השאלות שיטרידו אותנו לאורך לימודנו בספר היא בעיית ההבדלים והסתירות שבין דברי הימים לבין מקורותיו המקבילים.

אחת הדוגמאות הראשונות (והקלות!) לכך היא ההבדל בנוסח בין בפרק א' פס' ז: "וּבְנֵי יוֹן אֶלְיָשָׁה וְתַרְשִׁישָׁה פְּתִים וְרוּדְנִים" לבין המקבילה בבראשית (י',ד) שם נכתב: "וּבְנֵי יוֹן אֶלְיָשָׁה וְתַרְשִׁישָׁה פְּתִים וְרוּדְנִים" עיינו בפרשנים השונים, עמדו על הגישות השונות להתמודדות עם הבדלי הנוסח, חישבו מה המשמעות העקרונית של ההתמודדויות הפרשניות השונות:

רד"ק לדה"א א יז: ורודנים - כתוב ברי"ש ראשונה, ובספר בראשית כתוב בשני דלתין ודדנים ולפי שהדל"ת והרי"ש קרובים בכתבן והרואים בספרי היחסים הנכתבים בימים הקדמונים יש שהיו קוראים בדל"ת ויש שהיו קוראים ברי"ש ונשאר השמות לפני בני אדם בדל"ת וברי"ש. לפיכך נכתב בספר בראשית באחת מהקריאות ונכתב בספר הזה באחרת. להודיע כי הכל שם אחד ואם זה קורא בדל"ת זה קורא ברי"ש, וכן רבלתה ברי"ש ודבלתה בדל"ת, וכן רעואל ברי"ש ודעואל בדל"ת, וכן תשתנה הקריאה בו"ו וביו"ד לפי שהם קרובים בכתבתן...

תלמיד רס"ג: מדבר על פס' ו' דיפת-ריפת: לפי שדומים ר' וד' בציוורם ובחיקוקם הסדיין וחלפן זה בזה כמו "מתעורר" (ישעיהו סד ו) "מתעודד", או מי ירה (איוב לח ו) ידה, ואגדע את מקלי (זכריה יא יד) נגרע היום שבט אחד (שופטים כא ו). ובלשון המשנה כל כינויי נזירות כדומים לו, נזיר, נזיק, נזיח, פזיח הרי זה נזיר כי בגירדך משוך הקוף וניקוד הפה וחוטרו של חית הרי כולם נזירות ובדומיהם נתפשים וסדר אחד לכולם.

בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשה לז ד"ה (ד) ובני יון: (ד) ובני יון אלישה ותרשיש כתיב ורודנים אלס וטרסוס איטליא ודדניא. כתוב אחד אמר "דודנים" וכתוב אחר אמר "ורודנים" (דה"א א ז). ר' סימון אמר: דודנים שהן בני דודיהן של ישראל, רודנים שבאין ורודין אותם, אמר ר' חנן בשעה שישראל נתונים בעלייה אינון אמרין להון בני דודכון, ובשעה שהן בירידה באים ורודין אותם.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

דברי הימים א-ד

רש"י דברי הימים א פרק א פסוק ז: (ו) אשכנז ודיפת - (בדלי"ת) ובחומש כתיב (בראשית י) וריפת שמתחלה היו רפין ולא היו מתגברים על ישראל ולסוף נתמלאו דופי וריעוע:
(ז) ורודנים - ולהלן (שם/בראשית י"ז) הוא אומר ורודנים כשישראל חוטאים הם באים ורודים בהם וכשיד ישראל תקיפה הם אומרים בני דודינו אתם בתחילה היו נראין כאוהבים בשעת הנאתן לבסוף רודים בהם:

3.

מפרק ב' ועוד סוף פרק ט' מפורטות רשימות יחס של שבטי ישראל.

א | שימו לב לשוני בין סדר הופעת השבטים בפסוק הפתיחה בפרק ב' פס' א לבין הסדר בו מתחילות רשימות היחס מיד בפסוק שאחריו (ג'). מה משמעות שינוי זה בסדר השבטים לדעתכם? עיינו גם בפרק ה', א-ג ובפרק כ"ה, ד.

ב | עיון ברשימות היחס בפרק ב' מגלה את הקשר המשפחתי בין דוד לבני צרויה (פס' טז). נתון זה הכתוב רק בדברי הימים שופך אור חדש ומרתק על הקשר העמוק והמורכב בין דוד ובין בני צרויה. נסו לדלות מידע חדש על גיבורי התנ"ך המוכרים לכם ועל קשרי המשפחה ביניהם. חישוב מה משמעות פרטי מידע אלו להבנת דמותם.

4.

רבים מהפסוקים ברשימות היחס קשים מאוד להבנה וכיוון שקשה לפרשם על דרך הפשט נדרשו עליהם דרשות רבות.

בגמרא בפסחים (ס"ב עמוד ב) נאמר: ... אמר מר זוטרא: בין אצל (דברי הימים ה, לח) לאצל (דברי הימים ט, מד) טעינו ארבע מאה גמלי דדרשא... [היו ארבע מאות דרשות על מקראות אלה, עד כדי כך מרובות היו הדרשות על ספר דברי הימים]

בפרק ד' פס' כב מופיעה הערה בסוף פסוק קשה במיוחד: (כב) וְיֹקִים וְאֲנָשִׁי כִזְבָּא וְיוֹאֲשׁ וְשָׂרָף אֲשֶׁר בָּעֵלוֹ לְמוֹאָב וַיִּשְׁבִּי לָחֵם וְהַדְּבָרִים עֵתִיקִים.
מהי משמעות הביטוי "והדברים עתיקים"? עיינו במפרשים השונים:

ספרי במדבר פיסקא עח ד"ה (עח) ויאמר: "ויואש ושרף אשר בעלו למואב" יואש ושרף זה מחלון וכליון יואש שנתיאשו מן הגאולה, יואש שנתיאשו מדברי תורה, שרף ששרפו בניהם לעבודה זרה. "אשר בעלו למואב" שנשא נשים מואביות. "אשר בעלו למואב" שהניחו ארץ ישראל ונהפכו בשדה מואב. "והדברים עתיקים" כל אחד ואחד מפורש במקומו.

רות רבה (לרנר) פרשה ב ד"ה [א] ושם האיש: והדברים עתיקים ר' אייבו אמר, הדברים הללו נאמרו מעתיקו של עולם.

ר' יודה בר' סימון אמר, הדברים הללו אמורים [כאן] ומפורשים במקום אחר.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

3

מכון תורני לנשים ע"ש שרה בת יצחק יעקב רעננערט
The Sadie Rennet Women's Institute for Torah Studies

רד"ק דברי הימים א פרק ד פס' כב: והדברים עתיקים - פי' זה שאמרנו כי יואש ושרף בעלו למואב אף על פי שלא נמצא זה בספרי הנבואה הם מדברי ידועים בקבלה ובמסורה ונעתקים איש מפי איש, ויש מפרשים כי והדברים עתיקים חוזר על כל מה שכתב עזרא הנה מיחס התולדות, כי הדברים הנכתבים הנה אף על פי שלא תמצאם כתובים בספר מספרי הנבואה לא תאמר איך ידע כל זה עזרא דברים שלא היו בימיו כי הדברים מקובלים כלם.

מצודת דוד דברי הימים א פרק ד פס' כב: והדברים עתיקים - כאומר אף כי אמרתי מדבר מלחמה ונצחון ואין הדבר ידוע הנה אל תתמהו על זה כי הדברים האלה המה מיושנים ועבר זמן רב ונשכח מן הבריות.

הרחבה: משמעות הופעתו של לוח העמים בבראשית י' ובדברי הימים

ילד שישאל על המסופר בפרשת נח, יתאר מן הסתם את המבול, את המים הגואים והספינה המתנדנדת, את היונה והקשת, את מגדל בבל ודור הפלגה. המיטיבים לזכור יוסיפו את הכרם ואולי גם את מעשהו של חם. איש לא יזכור שבליבה של הפרשה הדרמטית והסוערת עומד לו פרק לא דרמטי בעליל, המפרט באריכות את תולדותיהם, ותולדות תולדותיהם של נח ובניו, שם חם ויפת.

ברשימה בבראשית פרק י', המכונה גם "לוח העמים" נמנים שבעים צאצאיו של נח. [המספר שבעים אינו מקרי, ואם נזכרתם בביטוי "שבעים לשון" או "שבעים אומות" הרי שכאן אנו פוגשים את אותן שבעים אומות לראשונה]. אנו מתוודעים למשך ותירס, כיתים ודודנים, מכירים את נמרוד אבי בבל, את אשור בונה נינוה, את עממי כנען. את הענומים, הנפתוחים, את הערקי והסיני, ערב רב של שמות ועמים מוכרים פחות ומוכרים יותר. פרק זה אינו הפרק הרשימתי הראשון בספר, ואינו האחרון שבהן. הרשימות מחלקות את סיפור המאורעות לאורך ספר בראשית לחלקים חלקים ומשמשות סיום פסקה סיפורית אחת ומעבר לאחרת. אולי זה השלב בו נודדות המחשבות בזמן קריאת התורה אל מחוזות קרובים יותר על מנת לשוב לחומש בסיפור מגדל בבל. אלא שלא רק בבראשית אנו פוגשים ברשימה תמוהה זו. הרשימה מופיעה שוב, באופן מקוצר בספר דברי הימים פרק א. בדברי הימים המבול הגדול ותוצאותיו אינם מוזכרים ולו במילה אחת (כמו עוד כמה מאורעות חשובים אחרים). ודווקא הפתרוסים והכסלוחים זוכים לעדנה ולא היונה, התיבה והקשת. ספר דברי הימים הינו עבודה מונומנטלית של כתיבה מחודשת של תולדות עם ישראל בימי בית שני. המפעל הגדול פותח באדם הראשון ומסיים בהצהרת כורש. בספר מעניין ושכוח זה, נפתחים תולדות עם ישראל בתשעה פרקים של רשימות יחס שונות, בתוכן מופיעה באופן מקוצר הרשימה המופיעה בבראשית פרק י', רשימת שבעים צאצאי נח, שבעים האומות.

לשם מה מוקדש פרק שלם לרשימות העמים? מה חשיבות יש ב"סבא וחווילה וסבתה ורעמה וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן" וקרוביהם?

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

דברי הימים א-ד

נראה שהרשימה אינה משקפת שמות של אנשים אלא מבטאת חלוקה אתנית וגאוגרפית של העולם. היא מהווה סקירה של העולם, על אזוריו הגאוגרפיים, העמים השונים החיים בו וקשריהם זה לזה. מעין פירוש זה מפרש ראב"ע: "לודים, על דעתי שאלה שמות מדינות, בכל מדינה משפחה, על כן הם כולם לשון רבים". המילה "בני" אינו מתאר אדם יחיד לו נולדים מספר בנים. כל שם מיצג לאום, קבוצה או שבט מסוים. כך נמצא את מצרים, את אשור, את היבوسی והחיוי.

לפי הבנה זו נפרש את הפסוק "וכנען ילד את צידון בכורו ואת חת ואת היבוסיי" כאמירה שצידון הינו הצאצא החשוב (או הקדום ביותר) של שבטי כנען, לו, לחתי וליבוסיי מוצא משותף, כנעני.

אך הבנה של הרשימה כציור גאוגרפי-אתני של המזרח הקדום אינה תשובה מספקת לשאלה שהעלינו לעיל. מה חשיבות מצאה תורה בפרק זה? מה ראה בעל דה"י לחזור עליה? החשיבות הגדולה בפרק זה טמונה בעובדה שאופן תיאור האנושות מבטא באופן עמוק ביותר את האמונה באל אחד. יש לקרוא את הפרק כתמונה אלטרנטיבית לתיאורים ותיאוריות מקבילות בדבר מוצא האנושות והקשרים בין בני האדם.

האנושות כפי שהיא מוצגת כאן היא משפחה אחת גדולה. המוני אנשים הקשורים זה לזה בקשרי דם. אחים, בני דודים, שארי בשה, וצאצאיהם אחריהם.

בפרקנו מוצגת האנושות כקבוצות שוות ערך, אין הבדל בסיסי, מולד ומובנה, בין בני שם לבני חם ויפת. הבחירה באברהם ובעם ישראל מופיעה בשלב מאוחר יותר, והיא תוצאה של מעשים והשתלשלות היסטורית. עם ישראל אינו בנו היחיד של הקב"ה אלא בנו הנבחר. נדמה שקשה להגזים בחשיבותה ומשמעותיותה של תפיסה זו.

לפי תפיסות אליליות שרווחו במזרח הקדום, אלים שונים ילדו להם בני אדם, מלכים ועמים לפי רצונם ולצרכיהם. היצירה הייתה בדיוקנו של היוצר - אלים חשובים וחזקים הולידו עמים חשובים וחזקים, אלים חלשים וקטנים הולידו אנשים ועמים נחותים. עמים גדולים וחזקים כמו מצרים ובבל לא ראו עמים נחותים וקטנים כאנושיים במידה שווה להם.

כאן החידוש העצום של רשימה זו, ולכן ראוי לחזור עליה. ההצגה של האנושות כיחידה אחת, משפחתית, שמוצאה באב קדמון אחד, הלא הוא נח, מבקשת לטעון ולומר שהעולם אינו תוצאה של גחמות שרירותיות של אלים שונים שיצרו להם עמים לפי רצונותיהם וצרכיהם. מקורה של כל האנושות באדם אחד שנברא על ידי אל אחד. כל הריבוי העצום של שבעים האומות מקורו בשורש אחד, בעליון על כל.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555